

De eerste vondsten van de Zuid-Europese soort *Veronica cymbalaria* in Nederland en België

Ivan HOSTE¹, Rutger BARENDSE², Awie DE ZWART³ en Henk VAN DER SLUIS⁴

¹ Agentschap Plantentuin Meise, Nieuwelaan 38, B-1860 Meise [ivan.hoste@plantentuinmeise.be]

² [RutgerBarendse1972@gmail.com] ³ [azwart01@hetnet.nl] ⁴ [henkiesluis@gmail.com]

Foto's: Rutger Barendse

ABSTRACT. – First records of the southern European species *Veronica cymbalaria* in the Netherlands and Belgium. Since 2010, *Veronica cymbalaria* Bodard has been recorded independently on four locations by four observers in the Netherlands and Belgium. Each record can be linked with the unintentional transportation of weeds through local and international horticultural exchange networks, including the importation of Mediterranean container plants. The four records also illustrate that nowadays field botanists that use digital networks to communicate about a 'new' record can sometimes reveal additional records that until now had been overlooked.

RÉSUMÉ. – Premières observations de l'espèce méridionale *Veronica cymbalaria* aux Pays-Bas et en Belgique. Depuis 2010, *Veronica cymbalaria* Bodard a été observé indépendamment par quatre botanistes dans quatre localités aux Pays-Bas et en Belgique. Ces données peuvent être mises en lien avec des transports involontaires de plantes dans des réseaux d'échanges horticoles au niveau local et international, notamment pour l'importation de plantes en pot d'origine méditerranéenne. Elles montrent aussi qu'aujourd'hui l'utilisation de réseaux digitaux pour l'échange d'information peut aider les botanistes de terrain à trouver des données additionnelles jusqu'à présent négligées.

Inleiding

In het voorjaar van 2015 zocht de tweede auteur gericht naar een nog niet eerder in België gesignaleerde ondersoort van klimopereprijs, namelijk *Veronica hederifolia* subsp. *triloba* (Opiz) Čelak. (syn.: *V. triloba* Opiz), een taxon dat onder meer gekend is van Duitsland en Frankrijk (Haeupler & Muer 2000, Tison & de Foucault 2014). Die speurtocht bleef zonder resultaat, maar toch leverde de focus op het zoekbeeld van *V. hederifolia* hem een verrassing op: in Balen (prov. Antwerpen) vond hij *V. cymbalaria* Bodard, een soort die hij kende uit Zuid-Europa, maar waarvan hij in de Belgische – én Nederlandse – floristische literatuur niet onmiddellijk meldingen terugvond. Enige communicatie met botanici in Nederland en België maakte nadien spoedig duidelijk dat *V. cymbalaria* op minstens vier locaties is aangetroffen: twee in Nederland en twee in België. Alle waarnemingen dateren van 2010 of later. Filip Verloove bevestigde dat hij bij controle van het Belgische herbariummateriaal van Plantentuin Meise (BR) geen *V. cymbalaria* heeft aangetroffen (pers. meded. FV, mei 2015).

Na Belgisch-Nederlands overleg heeft de soort ondertussen een Nederlandse naam gekregen: schijnklimopereprijs.

Herkenning van de soort

Niet bloeiende planten worden gemakkelijk over het hoofd gezien als dubbelgangers van de in Nederland en België algemeen voorkomende inheemse soort *Veronica hederifolia*. Planten met bloemen en/of vruchten zijn door de witte bloemen en sterk behaarde vruchten echter gemakkelijk te herkennen als *V. cymbalaria* (Fig. 1 en 3). Tabel 1 geeft de belangrijkste verschillen tussen de beide soorten. Wie foute determinaties wil vermijden, probeert planten zonder bloemen of vruchten beter niet op naam te brengen.

De waarnemingen: van één naar vier

De ontdekking op korte tijd van diverse waarnemingen van *Veronica cymbalaria* als exoot in Nederland en België illustreert hoe netwerking kan leiden tot het corrigeren of beter zichtbaar maken van voordien foutief benoemde of niet gepubliceerde waarnemingen. Tabel 2 geeft een overzicht van de vier momenteel gekende waarnemingen; zie ook fig. 2. Wat volgt is een beschrijving van de manier waarop een 'primeur' voor de Lage Landen spoedig uitgroeide tot een kwartet van geheel onafhankelijk van elkaar verrichte waarnemingen.

Figuur 1. *Veronica cymbalaria* in Olmen (Balen, prov. Antwerpen), voorjaar 2015.

• *Olmen-Stotert, Balen (BE)*

De reconstructie begint bij Rutger Barendse, die in mei 2015 *Veronica cymbalaria* aantrof in Balen (België, prov. Antwerpen); zie <http://waarnemingen.be/waarneming/view/101750086>. De vindplaats was een vrij kale wegberm tegenover een woning. De berm grensde aan een droge greppel en lag grotendeels in de schaduw van een eik (*Quercus robur*). Tussen het vele strooisel, dat voornamelijk uit blad bestond, groeide alleen wat gras. In het

verleden was op die plek in de greppel tuinafval gedumpt, voornamelijk bladeren, maar de greppel was recent weer uitgediept.

Omdat Rutger de soort kende uit Zuid-Europa, vormde het determineren geen probleem. Hij vond de naam niet terug op de site van waarnemingen.be noch in de digitale versie van de *Catalogue of Neophytes in Belgium (1800-2005)* (<http://alienplantsbelgium.be/>) en concludeerde dat *V. cymbalaria* allicht nieuw was voor de Belgische flora.

Tabel 1. De belangrijkste verschilpunten tussen *Veronica cymbalaria* en *V. hederifolia*.

	<i>Veronica cymbalaria</i>	<i>Veronica hederifolia</i>
Bloemkleur	Wit	Blauwachtig tot bleek lila; soms vrijwel wit, maar dan blauw, paars of roze dooraderd
Kelkbladen	Omgekeerd eirond, stomp	Spits, met hartvormige voet
Vrucht	Lang behaard	Kaal
Bladvorm	Blad met 5-7(-9) lobben	Blad met 3-5(-7) lobben

Tabel 2. Chronologie van de waarnemingen van *Veronica cymbalaria* in Nederland (met aanduiding Amersfoort-coördinaten) en België (met aanduiding IFBL-coördinaten). Zie de tekst voor details (incl. de namen van de waarnemers).

Datering	Plaats	Amersfoort of IFBL	Aantal	Vindplaats	Waarnemer
2010-2015	Hoek van Holland (prov. Zuid-Holland)	067/444	In 2015 duizenden exemplaren	Rond een tuin bij een woning	HvdS
2012, juni	Ardoorie (prov. West-Vlaanderen)	D2.41.12 (of 14)	1 exemplaar	Tuincentrum (bij kuipplant)	IH
2015, februari	Oostburg (prov. Zeeland)	022/372	1 exemplaar	Begraafplaats	AdZ
2015, mei	Olmen-Stotert (Balen, prov. Antwerpen)	C6.54.12	>10 grote exemplaren	Wegberm nabij een woning	RB

Of toch niet? De mogelijkheid bestond dat een fout gegeven als '*Veronica hederifolia*' op waarnemingen.be was geplaatst. Het nazicht van de daar geplaatste foto's leverde echter niets op.

- *Hoek van Holland (NL)*

Omdat *V. cymbalaria* vermoedelijk evenmin gekend was van Nederland, checkte Rutger ook op de site van waarneming.nl de foto's van *V. hederifolia*. De foto's bij één waarneming maakten duidelijk dat *V. cymbalaria* wel degelijk ook al in Nederland gevonden was. De waarneming van Henk van der Sluis van meer dan honderd planten in Hoek van Holland dateerde al van april 2010 (<http://waarneming.nl/waarneming/view/47302530>).

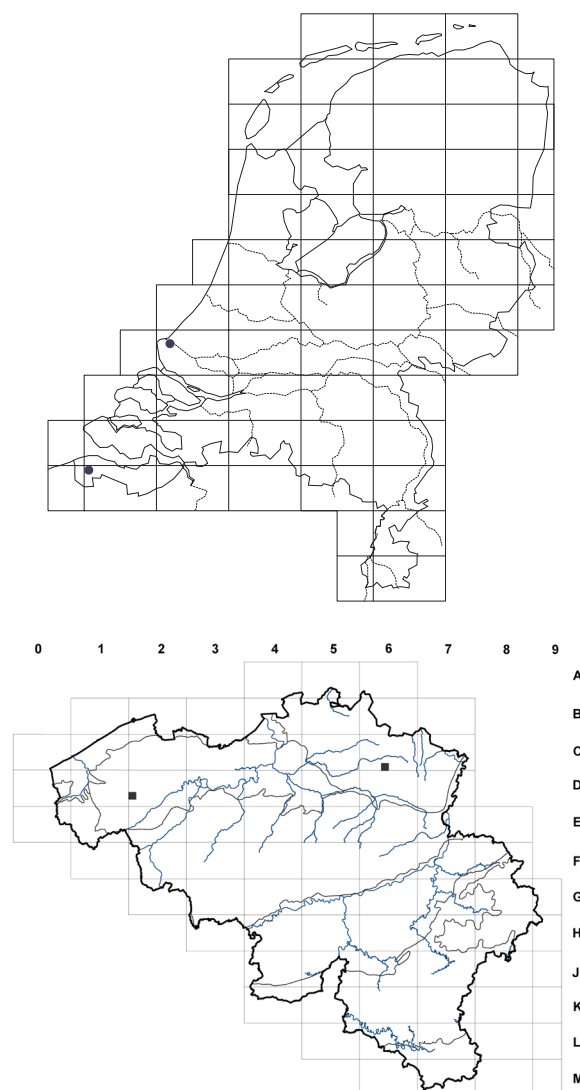
Op vraag van Rutger bezocht Henk de groeiplaats op 10 mei 2015 opnieuw. Op drie locaties in de buurt van een woning met een tuin waren in totaal enkele duizenden planten aanwezig. De planten groeiden er op puur zand, met alleen tussen de struiken een dun laagje humus. Een deel ervan stond in een zonnige, snel opwarmende, vrij droge omgeving, met als begeleidende soorten onder andere *Diplotaxis tenuifolia*, *Saponaria officinalis* en *Senecio jacobaea*. Andere planten groeiden in de schaduw van een paar exemplaren *Crataegus monogyna* en een dode, liggende *Elaeagnus angustifolia*, met als begeleidende soorten onder andere *Anthriscus caucalis*, *Claytonia perfoliata*, *Geranium robertianum* en *Taraxacum* spec. Deze vegetatie kan getypeerd worden als de ondergroei van een duinstruweel. *Veronica cymbalaria* stond verder ook op de scheiding van de tuin en het voetpad. Twee weken later, op 23 mei, waren de meeste planten afgestorven en stonden alleen nog in de diepe schaduw wat groene, vruchtdragende planten. In het vlak aan de kust gelegen Hoek van Holland was het gros van de planten van deze winterannuel in de voorbije jaren doorgaans te vinden van eind oktober tot eind april.

Ondertussen had Rutger een email verstuurd naar enkele contactadressen in Nederland en België om de vondst van een nieuwe soort voor de floralijst te melden. Het onverwachte resultaat was dat er onmiddellijk twee extra waarnemingen aan het licht kwamen.

- *Oostburg (NL)*

Leni Duistermaat, van Naturalis (Leiden), lichtte haar collega Wout Holverda in. Wout meldde Leni daarop leukweg

dat Awie de Zwart *Veronica cymbalaria* kort voordien, op 8 februari 2015, verzameld had op een begraafplaats in Oostburg (prov. Zeeland). Omdat Awie vreesde dat de niet geïdentificeerde plant zou verdelgd worden, had hij ze meegenomen om ze thuis verder op te kweken. Op 17 april stuurde hij de vruchtdragende plant voor controle naar Naturalis, waar Wout Holverda de identiteit bevestigde.

Figuur 2. De verspreiding van *Veronica cymbalaria* in Nederland (© NDFD 2016) en België.

- *Ardooie (BE)*

Ivan Hoste, van Plantentuin Meise, die de mail van Rutger ook ontvangen had, herinnerde zich een nog niet gepubliceerd gegeven van een paar jaar geleden. Bij een verkoper van mediterrane kuipplanten in Ardooie (prov. West-Vlaanderen) verzamelde hij in juni 2012 een exemplaar met bloemen en vruchten in een kuip met een olijfbom (*I. Hoste* 12.028, privé herb. IH). Tijdens datzelfde bedrijfsbezoek noteerde hij in andere kuipen onder meer ook nog *Veronica peregrina*, *V. persica* en *V. polita*.

Bespreking

In West-Europa is *Veronica cymbalaria* zeldzaam. In Frankrijk is de soort inheems in het zuiden en op Corsica; in het noorden is ze alleen gekend als exoot en is ze lokaal ingeburgerd (Tison & de Foucault 2014; zie voor een verspreidingskaart tela-botanica.org). In Duitsland is *V. cymbalaria* door Hügin & Hügin (2001) beschreven als een op meerdere vindplaatsen jarenlang standhoudende exoot van spoorwegterreinen, terwijl <http://www.flora-web.de/> de soort omschrijft als een neofyt met neiging tot inburgering. Voor de Britse Eilanden vermeldt Stace (2010) alleen een vondst in het westen van Cornwall in 1985, maar de soort is recenter, zeker tot 2011, nog in dezelfde omgeving waargenomen en lijkt daar dus lokaal in te burgeren (meded. Q. Groom, dec. 2015).

Figuur 3. *Veronica cymbalaria* in Olmen (Balen, prov. Antwerpen), voorjaar 2015.

In Zuid-Europa is *V. cymbalaria* een onkruidsoort met een voorkeur voor droge, open habitats (Walters & Webb 1972). Martínez Ortega *et al.* (2009) vermelden als groeiplaatsen rotsspleten en stenige plaatsen (liefst kalkrijk), muren, bouwland en wegbermen.

De waarneming in Ardooie toont aan dat de plant onbewust samen met kuipplanten (olijfbomen) in West-Europa kan terechtkomen. Eens in West-Europa aangekomen, biedt het netwerk van tuincentra mogelijkheden tot verdere verbreiding (Hoste 2013). Een belangrijke schakel die de verspreiding van exoten bevordert is de verkoop van bloemstukken en potplanten die hun weg vinden naar begraafplaatsen. Voorbeelden van plantensoorten die daarvan profiteren zijn *Cardamine corymbosa* (Hoste *et al.* 2008) en *C. 'Asian flexuosa'* [onder de naam *C. hamiltonii* in Hepenstrick & Hoffer-Massard (2014) en Dirkse *et al.* (2014-15), maar zie Marhold *et al.* (2016)]; die beide onkruidsoorten worden, meestal als eenjarige pioniers, frequent aangetroffen op begraafplaatsen. Ook de waarneming van *V. cymbalaria* in Oostburg past precies in dit plaatje. De twee groeiplaatsen in de omgeving van woningen met een tuin in Balen en Hoek van Holland suggereren eveneens dat tuinactiviteiten een rol van betekenis spelen bij de verbreiding van *V. cymbalaria*.

Opvallend is dat de gegevens in Duitsland, vrijwel alle gesitueerd in de Rijnvallei, een introductietraject oproepen waarbij de sierteelt geheel onvermeld blijft (Hügin & Hügin 2001). Het verdient aanbeveling om in Nederland en België bij waarnemingen van '*Veronica hederifolia*' op spoorwegterreinen altijd te controleren of het niet *V. cymbalaria* zou zijn.

De al meerdere jaren standhoudende en florissante populatie in Hoek van Holland, waar Henk van der Sluis in het najaar van 2015 weer massaal ontkiemende planten vond, wijst erop dat, althans op geschikte groeiplaatsen, *V. cymbalaria* in de Atlantische kustgebieden, een eind ten noorden van het natuurlijke areaal, de koude van een modale winter goed kan doorstaan. Het valt daarom zeker niet uit te sluiten dat de soort zich in de nabije toekomst verder zal uitbreiden en lokaal kan standhouden of inburgeren. Dat is een prognose die ook Stace (2010) voorzichtig onderschrijft: "... might become more frequent."

In omvang en complexiteit toenemende netwerken – variërend van het mondiale tot het lokale niveau – bevorderen vandaag meer dan ooit de dispersie van niet-inheemse planten. Dat geldt ook voor de circulatie van informatie over die exoten in de netwerken van veldbotanici. Fenomenen als de 19de-eeuwse papieren correspondentienetwerken annex uitwisseling van herbariumduplicaten – zie bv. Groom *et al.* (2014) – zijn in de 21ste eeuw al lang overvleugeld door digitale media als waarneming.nl en verspreidingsatlas.nl voor Nederland, en waarnemingen.be, Florabank (onder inbo.be) en biodiversité.wallonie.be voor België. De mogelijkheden tot opslag in gegevensbanken en tot consultatie en uitwisseling van informatie zijn immens toegenomen. Toch blijft, gelet op de snelheid van de veranderingen en het beperkte aantal

veldwaarnemers, minstens één altijd terugkerende vraag onopgelost: in welke mate is wat we weten een accurate weerspiegeling van de werkelijkheid ‘op het terrein’? Het kleine voorbeeld van *Veronica cymbalaria* suggereert dat dit niet echt meevalt, maar dat er anderzijds toch enige reden is tot optimisme: de huidige digitale netwerken bieden kansen voor stapjes in de goede richting.

Kunnen we uit de vier waarnemingen van *Veronica cymbalaria* voorzichtig concluderen dat de soort in Nederland en België recent mogelijk aan een opgang is begonnen? De toekomst zal het leren.

Dankwoord. – Met dank aan Laurens Sparrius (Floron) en Henry Engledow (BR) voor het maken van de verspreidingskaartjes voor Nederland en België, en Antoon De Rycke voor commentaar bij de tekst.

Literatuur

- Dirkse G., Zonneveld B. & Duistermaat L. (2014-15) – *Cardamine hamiltonii* G. Don – Aziatische veldkers (Brassicaceae) in Nederland. *Gorteria* 37: 64-70.
- Groom Q.J., O’Reilly C. & Humphrey T. (2014) – Herbarium specimens reveal the exchange network of British and Irish botanists, 1856-1932. *New Journal of Botany* 4(2): 95-103. [DOI 10.1179/2042349714Y.0000000041]
- Haeupler H. & Muer T. (2000) – Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands. Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer.
- Hepenstrick D. & Hoffer-Massard F. (2014) – Un xénophyte asiatique du groupe *Cardamine flexuosa*: identification, nomenclature et génétique. *Bulletin du Cercle vaudois de botanique* 43: 69-76.
- Hoste I. (2013) – Olijfbomen, palmen en tuincentra: een inleiding tot de containerfloristiek. *Dumortiera* 102:10-16.
- Hoste I., van Moorsel R. & Barendse R. (2008) – Een nieuwkomer in sierteeltbedrijven en tuinen: *Cardamine corymbosa* in Nederland en België. *Dumortiera* 93: 15-24.
- Hügin G. & Hügin H. (2001) – Die Mittelmeerpflanze *Veronica cymbalaria* nördlich der Alpen – ein Hinweis auf die Klimaänderung? *Floristische Rundbriefe* 35: 1-10.
- Marhold K., Šlenker M., Kudoh H. & Zozomová-Lihová J. (2016) – *Cardamine occulta*, the correct species name for invasive Asian plants previously classified as *C. flexuosa*, and its occurrence in Europe. *PhytoKeys* 62: 57-72. [DOI: 10.3897/photokeys.62.7865]
- Martínez Ortega M.M., Sánchez Agudo J.Á. & Rico E. (2009) – *Veronica*. In: Castroviejo S. (coord.), *Flora Iberica*, vol. XIII: 360-434. Madrid, Real Jardín Botánico, CSIC.
- Stace C. (2010) – *New flora of the British Isles*, 3th edition. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- Tison J.-M. & de Foucault B. (éd.) (2014) – *Flora Gallica. Flore de France*. Mèze, Biotope.
- Walters S.M. & Webb D.A. (1972) – *Veronica*. In: Tutin T.G. et al. (eds.), *Flora Europaea*, vol. 3: 242-251. Cambridge, Cambridge Univ. Press.

Naschrift

Gekoppeld aan de publicatie van voorgaand artikel, stuurde Nature Today (<https://www.naturetoday.com/intl/nl/home>) op 13 maart 2016 een Natuurbericht de wereld in over de aanwezigheid van *Veronica cymbalaria* in België en Nederland. Dit leverde onmiddellijk, zij het deels toevallig, een nieuwe vindplaats op. Een pas op 11 maart 2016 door Rick Boerboom op waarneming.nl (<http://waarneming.nl/waarneming/view/115356004#>) ingegeven vondst van een ‘klimopereprijs met witte bloemen’ in Wehl (gemeente Doetinchem, prov. Gelderland, Nederland) werd, geïnspireerd door de lezing van het natuurbericht, door administrator Erik Slootweg herkend als *Veronica cymbalaria*. De bijgevoegde foto's van bloemen en vruchten namen alle twijfel weg.
